

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.3.12>**Немцева А. О.,**аспірант Академії державної пенітенціарної служби,
провідний фахівець відділу пенітенціарної пробації

Державної установи «Центр пробації»

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В статті досліджено особливості правового регулювання праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в умовах дії воєнного стану в Україні. Запропоновано авторське визначення терміну науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти. Встановлено, що трудові відносини зазначеної категорії працівників регулюються нормативно-правовими актами як загального, так і спеціального характеру. Обґрунтовано, що правове регулювання праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в умовах дії воєнного стану в Україні передбачає прийняття низки законодавчих змін щодо закріплення за працівниками закладів, установ освіти, наукових установ спеціальних гарантій, якими передбачено додаткові можливості. Виокремлено систему органів, на які покладено організацію освітнього процесу в умовах дії воєнного стану, до яких віднесено органи виконавчої влади, органи військового командування, військові, військово-цивільні адміністрації, органи місцевого самоврядування, зокрема через їх представників: посадових осіб, органи управління у сфері освіти, заклади освіти, установи освіти, наукові установи, їх засновники, громадські об'єднання, благодійні організації та фізичні особи, які здійснюють благодійну (волонтерську) діяльність. Встановлено, що питання у сфері освіти та науки, які не врегульовано в умовах дії воєнного стану, вирішуються Міністерством освіти і науки України шляхом видачі наказів, термін дії яких не перевищує строку особливого періоду. Проаналізовано низку наказів закладів вищої освіти, якими врегульовано питання внутрішньої організації освітнього процесу в умовах воєнного стану. Актуалізовано потребу у додатковому законодавчому врегулюванні такого проблемного питання як відновлення кадрового потенціалу закладів освіти внаслідок значного відтоку конкурентоспроможних педагогічних та науково-педагогічних працівників за кордон або в інші регіони країни; запропоновано його вирішення шляхом запровадження програм підтримки відповідної категорії працівників.

Ключові слова: *правове регулювання праці, науково-педагогічні працівники, заклади вищої освіти, воєнний стан, наука, додаткові правові гарантії, дистанційна форма освіти.*

Nemtseva A. O. Features of the legal regulation of labor of scientific and teaching employees of institutions of higher education in the conditions of martial state in Ukraine

Abstract. The article examines the peculiarities of the legal regulation of the work of scientific and pedagogical workers of higher education institutions under the conditions of martial law in Ukraine. The author's definition of the term scientific and pedagogical workers of higher education institutions is proposed. It has been established that the issue of the work of scientific and pedagogical employees of higher education institutions in Ukraine is regulated by normative legal acts of a general and special nature. It was determined that the peculiarities of the legal regulation of the work of scientific and pedagogical workers of higher education institutions in the conditions of martial law in Ukraine consist of a number of legislative changes adopted regarding the establishment of additional guarantees for employees of institutions, educational institutions, and scientific institutions, which provide for various possibilities. The system of bodies entrusted with the organization of the educational process in the conditions of martial law has been singled out, which include executive power bodies, military command bodies, military, military-civilian administrations, local self-government bodies, their representatives, officials, management bodies of educational institutions, educational institutions, scientific institutions, their founders, public associations, charitable organizations and individuals who carry out charitable (volunteer) activities. Defined that issues in the field of education and science, which are not settled under martial law, are resolved by the Ministry of Education and Science of Ukraine by issuing orders, the term of which does not exceed the term of the special period. A number of orders of institutions of higher education, which regulated the peculiarities of the internal

organization of the educational process under martial law, were analyzed. It is emphasized that in modern conditions there is a need to pay attention to solving problematic issues related to the restoration of the personnel potential of educational institutions due to a significant outflow of competitive pedagogical and scientific-pedagogical workers abroad or to other regions of the country, proposed to resolve them by the way of introducing supporting programs for this category of workers.

Key words: *legal regulation, scientific and pedagogical work, institution of higher education, martial law, remote form, vacation.*

Введення на території України особливого правового режиму воєнного стану стало своєрідним випробуванням для України на усіх інституційних рівнях. Водночас, відбувалась активізація процесів нормотворчості, зокрема і у напрямку правового регулювання праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

Водночас слід звернути увагу, що зазначена сфера суспільного життя потребує особливої уваги законодавця, адже рівень освітньої та наукової сфери є вагомим чинником у забезпеченні технологічних, економічних та соціальних складових життєдіяльності будь-якої країни. Усі зміни, які відбуваються у правовому регулюванні праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, незважаючи на дію воєнного стану, повинні ґрунтуватись на таких основних принципах, як:

- академічна свобода, який реалізується в інтересах особи, суспільства та людства;
- академічна мобільність;
- захист професійної честі, гідності та ділової репутації;
- свобода вибору методів та засобів навчання.

Саме їх дотримання дозволить забезпечити високу якість освітнього процесу, підвищення професійного рівня та забезпечення належних умов праці.

Нормативно-організаційне забезпечення правового статусу науково-педагогічних працівників в період дії воєнного стану має удосконалюватись з урахуванням особливого характеру такої праці та необхідності законодавчого гарантування стабільності відповідних трудових відносин разом із дотриманням заходів безпеки.

Дослідженню окремих аспектів правового регулювання праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, їх правового статусу в різний час присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: О.А. Абрамова, Ю.В. Баранюк, О.Л. Лазор, О. Мірошниченко, П.Д. Пилипенко, М.Л. Смолярова, М.П. Стадник та ін. Водночас з 24 лютого 2022 року, із веден-

ням відповідно до Указу Президента України №64/2022 в Україні воєнного стану, стала очевидною відсутність належного правового механізму до врегулювання усього спектра трудових відносин у сфері освіти та науки [1]. Особливо дана ситуація торкнулась правового регулювання праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, що зумовило актуальність наукового дослідження обраної теми.

Першочергово слід зазначити, що питання праці працівників науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в Україні врегульовано нормативно-правовими актами як загального, так і спеціального характеру. Положеннями законодавчих актів загального характеру визначаються основні засади організації зазначених трудових відносин (зокрема, Конституцією України [2], Кодексом законів про працю України [3]). На відміну від загальних, положення нормативно-правових актів спеціального характеру спрямовані на врегулювання особливостей трудових відносин за участю спеціальних суб'єктів, до категорії яких віднесено і науково-педагогічних працівників (наприклад, Закон України «Про вищу освіту» [4], накази Міністерства освіти та науки України, інші підзаконні нормативно-правові акти). Зазначені положення нормативно-правових актів є складовою законодавства України про освіту та науку.

В результаті здійснення аналізу нормативної бази у сфері освіти та науки встановлено відсутність єдиного підходу до використання термінології щодо визначення окремих категорій суб'єктів освітнього процесу (зокрема мова йде про такі категорії, як: «науково-педагогічні працівники»; «працівники закладів, установ освіти, наукових установ», «наукові, науково-педагогічні і педагогічні працівники», «педагогічні працівники закладів вищої освіти», «наукові і науково-педагогічні працівники» та ін.), їх співвідношення, що в свою чергу створює передумови для юридичних колізій та невизначеності правового статусу.

Із урахуванням обраної теми дослідження, більш детально зупинимось на аналізі законодавчого визначення терміну «науково-педагогічні працівники». Перш за все слід зазначити, що у Законі України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. № 2984-III, під правовою категорією «науково-педагогічні працівники» визначалися особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації професійно займаються педагогічною діяльністю у поєднанні з науковою та науково-технічною діяльністю [5].

В подальшому, у Законі України «Про вищу освіту» цей термін було дещо змінено та запропоновано до науково-педагогічних працівників відносити осіб, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність [4]. Дещо інше визначення терміну «науково-педагогічного працівника» міститься в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність», де під ним розуміється вчений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) в університеті, академії, інституті професійно провадить педагогічну та наукову або науково-педагогічну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством [6].

При цьому, у вищевказаному законі зазначено, що закладами вищої освіти визнаються окремі види установ, які:

- мають статус юридичних осіб приватного або публічного права;
- діють згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти;
- проводять наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність;
- забезпечують організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей [6].

Аналізуючи наведені терміни, можна дійти висновку про наявність розбіжностей в частині віднесення законодавцем до категорії науково-педагогічних працівників окремих видів діяль-

ності, які є ключовими при визначенні статусу закладу вищої освіти. Зокрема, проведення інноваційної діяльності та забезпечення організації освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей. Варто зауважити, що зазначені закони по-різному підходять до окреслення правового статусу науково-педагогічних працівників та висвітлюють лише окремі аспекти їх професійної діяльності.

З огляду на зазначене, та враховуючи, що чинне законодавство не містить визначення терміну «науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти», вважаємо за необхідне закріплення цього визначення в Законі України «Про вищу освіту» та в інших нормативно-правових актах, доповнивши усіма видами діяльності, про які йдеться в категорії «заклад вищої освіти». Таким чином, під терміном «науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти» пропонуємо розуміти осіб, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечують організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Загальні гарантії праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти закріплені у ст. 59 Закону України «Про вищу освіту» [4], які полягають у створенні належних умов для праці, підвищення кваліфікації, організації побуту, відпочинку та медичного обслуговування, у тому числі викладачам з інвалідністю, а також виплатах компенсації у разі втрати роботи у розмірах та у строки відповідно до законодавства.

Особливі гарантії щодо праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в умовах дії воєнного стану в Україні закріплюються у нормативно-правовому акті спеціального характеру, а саме – у положеннях Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» від 15.03.2022 № 2126-IX, який набрав чинності 20.03.2022 року.

Відповідно до положень цього закону, працівникам закладів, установ освіти, наукових установ, у тому числі тим, які в умовах воєн-

ного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, були вимушені змінити місце проживання, залишити робоче місце на час особливого періоду держава гарантує:

1) дистанційну або будь-яку іншу форму освітнього процесу, яка є максимально безпечною;

2) збереження місця роботи, середнього заробітку, виплату інших виплат, передбачених законодавством;

3) забезпечення місцем проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та з харчуванням (у разі потреби) [7].

Організацію освітнього процесу в умовах дії воєнного стану у межах своєї компетенції покладено на: органи виконавчої влади, органи військового командування, військові, військово-цивільні адміністрації, органи місцевого самоврядування, їх представників, посадових осіб, органи управління у сфері освіти; заклади освіти, установи освіти, наукові установи, їх засновників; громадські об'єднання, благодійні організації та фізичні особи, які здійснюють благодійну (волонтерську) діяльність.

Повноваження центральних органів влади продовжують реалізовуватися Міністерством освіти і науки України (далі – МОН), який є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, на якого покладено повноваження щодо забезпечення: а) розроблення й проведення державної політики в сферах освіти та науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу (передавання) технологій; б) формування та реалізації державної політики в сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю закладів освіти, підприємств, установ і організацій, які надають освітні послуги або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування й форми власності. У нових умовах дії воєнного стану, МОН продовжує реалізовувати державну політику в сфері освіти, забезпечуючи доступність та неперервність освітнього процесу наскільки це можливо. Так, з метою оперативного вирішення нагальних питань в сфері освіти та науки, МОН уповноважено видавати накази із питань, які не врегульовані в умовах дії воєнного стану. При цьому, термін дії таких наказів не повинен перевищувати строку особливого

періоду [8]. Наприклад: – наказ МОН «Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану» № 235 від 07.03.2022 року, відповідно до якого на заклади освіти покладено обов'язки із вжиття заходів щодо забезпечення захисту учасників освітнього процесу, працівників та майна закладів освіти, а також забезпечення особливих умов навчання для тих здобувачів освіти, які перебувають у лавах ЗСУ або в підрозділах територіальної оборони чи займаються волонтерською діяльністю [9]; – наказ МОН «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» від 28.03.2022 р. № 274, дію якого спрямовано на створення правових підстав для продовження навчання у безпечному середовищі дітей і працівників педагогів, які вимушені змінити місце проживання/навчання через окупацію та активні бойові дії [10] та ін.. Окрім наказів МОН, закладами вищої освіти додатково регулюється внутрішня організація діяльності, шляхом видання наказів локальної дії. Як приклад можна навести: – наказ Одеського національного медичного університету «Про організацію роботи Одеського національного медичного університету на період дії воєнного стану» № 175-0 від 06.05.2022 року, згідно якого визначено можливість запровадження дистанційної роботи за наявності організаційної і технічної можливості для виконання обов'язків суб'єктів господарювання, встановлено обов'язок забезпечення безперервної роботи підприємств та можливість у разі службового відрядження, оформленого в установленому порядку? працювати за межами України [11]; – наказ Національного університету «Одеська юридична академія» «Про організацію навчального процесу» №417-6 від 10.03.2022 року, згідно якого у закладі вищої освіти запроваджено дистанційну форму навчання [12], яка наразі є найбільш безпечною, зручною та інтегральною формою безперервного одержання та надання знань в умовах воєнного стану, та дає можливість здобувачам освіти і працівникам науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, які були вимушені змінити місце проживання (перебування), продовжувати фахову діяльність та освітній процес.

Таким чином, через значний відтік конкурентоспроможних педагогічних та науково-педагогічних працівників за кордон або в інші регіони країни, першочергового вирішення в умовах війни потребують такі проблемні питання як відновлення кадрового потенціалу закладів освіти, облаштування будівель бомбосховищами, забезпечення учасників освітнього процесу необхідною технікою для проведення онлайн занять, тощо.

Водночас, незважаючи на складну ситуацію у країні, затверджено державне замовлення на підготовку робітничих кадрів (постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2022 році» від 07.07.2022 № 769), що також є частиною механізму правового регулювання праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в умовах воєнного стану [13].

Висновки. За результатами проведеного наукового дослідження особливостей правового регулювання праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в умовах дії воєнного стану в Україні, зроблено наступні висновки:

– запропоновано авторське визначення терміну науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти відповідно до якого до зазначеної категорії належать особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечують організацію освітнього процесу і здобуття особами

вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей;

– встановлено, що трудові відносини науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в Україні регулюються нормативно-правовими актами як загального, так і спеціального характеру;

– визначено, що особливості правового регулювання праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в умовах дії воєнного стану в Україні полягають у прийнятті низки законодавчих змін щодо закріплення за працівниками закладів, установ освіти, наукових установ (у тому числі тих, що в умовах воєнного стану в Україні були вимушені змінити місце проживання, залишити робоче місце на час особливого періоду) додаткових гарантій;

– виокремлено систему органів, на які покладено організацію освітнього процесу в умовах дії воєнного стану, до яких віднесено органи виконавчої влади, органи військового командування, військові, військово-цивільні адміністрації, органи місцевого самоврядування, їх представників, посадових осіб, органи управління у сфері освіти, заклади освіти, установи освіти, наукові установи, їх засновників, громадські об'єднання, благодійні організації та фізичні особи, які здійснюють благодійну (волонтерську) діяльність;

– встановлено, що питання в сфері освіти та науки, які не врегульовано в умовах воєнного стану, вирішуються МОН шляхом видачі наказів, термін дії яких не перевищує строку особливого періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. №64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 18.08.2022 р.)
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 18.08.2022 р.)
3. Кодекс законів про працю: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 19.08.2022 р.)
4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 22.08.2022 р.)
5. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 р. № 2984-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14#Text> (втратив чинність), (дата звернення: 22.08.2022 р.)
6. Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 22.08.2022 р.)
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text> (дата звернення: 17.08.2022 р.)

8. Уряд визначив державні гарантії у сфері освіти в умовах воєнного стану: URL: <https://www.kadrovik01.com.ua/news/7535-uryad-viznachiv-derjavn-garant-u-sfer-osviti-v-umovah-vonnogo-stanu>. (дата звернення: 22.08.2022 р.)

9. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану: наказ МОН від 07.03.2022 р. №235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text> (дата звернення: 20.02.2022 р.)

10. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні: наказ МОН від 28.03.2022 р. № 274. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-organizaciyi-roboti-zakladiv-fahovoyi-peredvishoyi-vishoyi-osviti-na-chas-voennogo-stanu-2021> (дата звернення: 20.02.2022 р.)

11. Про організацію роботи Одеського національного медичного університету на період дії воєнного стану: наказ ОНМедУ від 06.05.2022 р. № 175-0 (дата звернення: 21.08.2022 р.)

12. Про організацію навчального процесу: наказ НУ «ОЮА» від 10.03.2022 р. № 417-6. (дата звернення: 21.08.2022 р.)

13. Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2022 році : постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2022 № 767. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-derzhavne-zamovlennia-npidhotovku-fakhivtsivnaukovykh-naukovo-pedahohichnykh-ta-robotnychkh-kadriv-na-pidvyschennia-kvalifikatsii-ta-perepidhotovkukadriv-u-2022-rotsi-769-070722> (дата звернення: 17.08.2022 р.)